

Archeologické výzkumy na trase Královské cesty

Tak jako si nelze představit jakoukoliv rozsáhlejší stavební akci bez terénních zásahů, stejně nemyslitelná by měla být představa zásahů do terénů zejména v historickém jádru Prahy bez asistence archeologů. Z tohoto pohledu je nutné upozornit na fakt, že podíl záchranných archeologických výzkumů na regeneraci Královské cesty byl relativně malý. Vysvětlení není třeba tentokrát hledat ani tak v neobyčejně rychlém průběhu projekčních i vlastních stavebních prací, jako v jejich charakteru. Soustředění stavební aktivity na průčelí jednotlivých, vesměs podsklepených objektů, vlastně neposkytlo prostor k provedení archeologických výzkumů na domovních parcelách. Ty přicházejí v úvahu až v dalších etapách stavebních úprav nepodsklepených a dvorních partií zdejší zástavby, protože středověké, leckdy i dvoupatrové suterény zcela likvidovaly historické terény. Záchranné výzkumy, prováděné zde takřka výlučně archeologickým odborem Pražského ústavu, se tak soustředily na výkopy inženýrských sítí. Kromě jednotlivých zemních zásahů či lokálních přípojek byly realizovány i dvě rozměrnější akce – tunelování kolektoru pro sdružené inženýrské sítě ze západního okraje Staroměstského náměstí na Ovocný trh a bagrování rýhy pro uložení vodovodního a plynovodního vedení podél východní fronty Staroměstského náměstí.

Kolektor Královská cesta I

V časové součinnosti se stavbou byla prozkoumána formou záchranného výzkumu místa všech čtyř těžebních šachet proponovaného kolektoru (Š 1, Š 2, Š 3, Š 5) a havarijní šachta před domem čp. 481/I na Staroměstském náměstí. Pod odborným dohledem byl pak sledován průběh prací při tunelování kolektoru.

Zatímco výzkum všech těžebních šachet i havarijní šachty byl prováděn klasickým způsobem z povrchu, archeologický dohled na staveništi tunelu se vyznačoval mnoha zvláštnostmi a složitostmi. Dohled i záchranné práce probíhaly v podzemí za umělého osvětlení, a to jen v pracovních přestávkách razičů¹, kteří pracovali ve dvousměnném provozu. Archeologickou situaci bylo možno sledo-

vat pouze v čelbě tunelu, a i ta bývala často zakryta provizorním pažením. Ostatní stěny tunelu byly pevně paženy průběžně s ražením. Tunel vedl z větší části geologickým podložím, které je tvořeno sypkými štěrkopísky. Případně zachycené pevné historické nadloží se dalo sledovat většinou jen v horních partiích čelby a bylo možné je dokumentovat pouze tak, jak je čelba odhalila. Vzorkování či vybírání archeologického objektu nebylo téměř možné, nebo jen zcela minimálně. Tento problém se stal zvláště palčivým v okamžiku, kdy se pracovníkům Pražského ústavu podařilo zachytit pozůstatky hrobu, který byl uložen v ose tunelu. Bylo třeba rozhodnout, zda nechat raziče pokračovat v práci a vybírat z vytěženého štěrkopísku pozůstatky hrobu, anebo se pokusit vybrat hrob vlastními silami. Druhá alternativa pak přinesla nečekané výsledky. Tunel přinášel problémy nejen terénnímu výzkumu, ale i dokumentaci, která v řadě případů nebyla vůbec možná, a i měřickým pracím, jež nemohly pro nedostatek záměrných bodů a další technické problémy dosáhnout takové přesnosti, jaká je běžná při ostatních archeologických pracích.²

V prostoru proponované šachty Š 1 kolektoru v zúžení mezi Malým a Staroměstským náměstím před domem čp. 460/I vyhloubil v červenci roku 1986 stavební podnik nejprve zjišťovací sondu ve tvaru širokého H za účelem zjištění případných inženýrských sítí. V této sondě bylo pracovníkům Pražského ústavu umožněno dokumentovat a ověřovat řezy historickým nadložím. Podloží tvořené okrovými sypkými štěrkopísky bylo zaznamenáno v úrovni 190,50–190,84 m. V místě šachty bylo zjištěno klesání podloží ve směru Z – V přibližně 5% spádem. V historickém nadloží byly zachyceny nejméně dvě vrstvy dláždění, z nichž nejstarší, tvořená drobnými valounky, nasedá přímo na podloží. Zachycená stratigrafie charakterizuje prostor šachty ve středověku jako prostor veřejného prostranství či komunikace. To podporuje i malá četnost archeologických nálezů ve vrstvách, absence zahloubených objektů a nálezy podkov ve vrstvě nejstarší komunikace.

Záchranná akce na Staroměstském náměstí před domem čp. 548/I na rohu Staroměstského náměstí a Železné ulice proběhla v prostoru proponované šachty Š 2 kolektoru obdobným způsobem jako předešlá. Povrch podloží stejného charakteru jako u Š 1 zachyceného na úrovni 191,22–191,46 m stoupá mírně k jihu. Oproti Š 1 byla zjištěna pouze jedna vrstva interpretovatelná jako úprava komunikace nebo prostranství, a to ta nejstarší, nasedající přímo na podloží. Výsledky akce korespondují s výsledky výzkumu dr. Ladislava Hrdličky.³

V plynulé návaznosti na předešlé akce bylo prozkoumáno místo plánované šachty Š 3 v Celetné ulici před domem čp. 556/I. Výkopy nezachytily intaktní

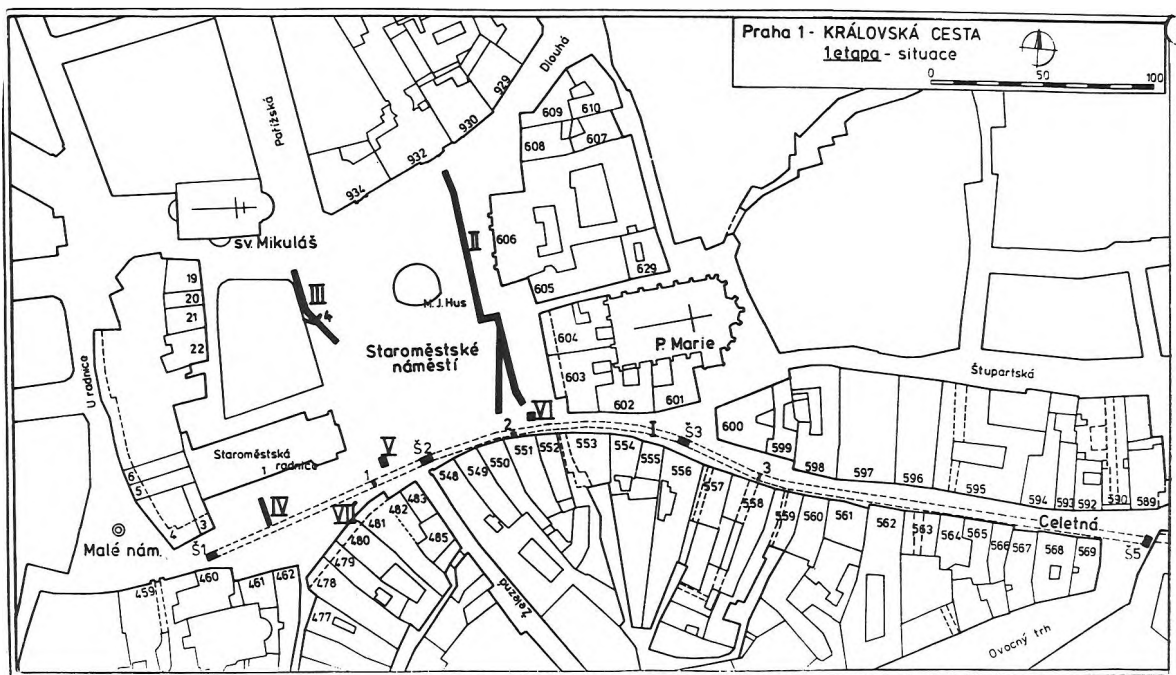

stratigrafie středověkého nadloží, nýbrž pouze opukové zdivo a navážky. Zdivo patří pravděpodobně domu „U hřebene“, který byl zbourán na počátku pražské asanace na konci 19. století.

Zjišťovací sonda VDUP ve tvaru širokého U na místě proponované šachty Š 5 kolektoru byla umístěna v ústí ulice Celetné na Ovocný trh před budovu soudu čp. 587/I. Z výkopu byly dokumentovány pouze dva úzké pruhy, zachycující neporušené historické nadloží, ostatní části byly porušeny recentními výkopy pro inženýrské sítě a subrecentními navážkami. Podloží bylo zachyceno na úrovni 191,10–191,92 m. V jednom z dokumentovaných profilů lze zřetelně rozeznat dvě vrstvy tvořené pevně na sebe nasedajícími valounky, které je možné opět interpretovat jako úpravy povrchu komunikace.

Na Staroměstském náměstí před domem čp. 482/I byla v místě, kde bylo zapotřebí odklonit potrubí inženýrské sítě, vyhloubena havarijní šachta, kde byl získán úzký profil, dokumentující pozoruhodnou stratigrafickou situaci. Podloží bylo zjištěno na úrovni 189,66 m a nad ním spočívala 1,54 metru mocná vrstva mazlavé hlíny s velkým množstvím organického materiálu s charakteristickým fekálním zápachem. Teprve na povrchu této mocné vrstvy byla zjištěna ona valounková dlažba komunikace či prostranství, která jinde nasedá již přímo na podloží. Bohužel nebyly v odpadkové vrstvě nalezeny žádné předměty, které by mohly určit její stáří a tím i stáří komunikace, a to ani relativně vzhledem k ostatním zachyceným fragmentům komunikací. Jednoznačně však lze zhodnotit, že prostor před dnešním domem čp. 482/I nesloužil vždy jako komunikace.

V tunelu kolektoru byly průběžně sledovány absolutní výšky podloží a středověká komunikace na ně nasedající. Podloží na 430 m dlouhé trase kolektoru⁴ relativně plynule stoupá od Malého náměstí k Ovocnému trhu z hodnoty 190,50 m na úroveň 191,92 s depresí ve východní části Celetné ulice před domem čp. 569/I (190,75 m). Terén tedy stoupá logicky směrem od Vltavy vzhůru, depresi v Celetné ulici bez dalších terénních výzkumů zatím nelze uspokojivě vysvětlit. Sledovaná nejstarší komunikace v prostoru kolektoru nasedala s výjimkou havarijní šachty před čp. 482/I vždy přímo na podloží a kopírovala jeho povrch. Byla tvořena pevně na sebe nasedajícími oblázky a valounky velikými 4–8 cm, které byly vždy vyplněny materiálem z vrstvy nad ní. Mocnost této dlažby se pohybovala od 6 do 32 cm, průměrně však byla mocná asi 15 až 20 cm. V průběhu dohledů a záchranných akcí byly v této vrstvě nalézány předměty pro komunikaci typické: podkovy, kosti (např. i koňská lebka) a minimum keramiky. V tunelu v prostoru před domem čp. 558/I v Celetné ulici byl zjištěn středověký objekt, zahloubený do štěrkopískového podloží. Tento objekt překrývala nejstarší valounková komunikace, která mimo objekt nasedala přímo na podloží, v místech objektu byla mocnější a mírně se do něj propadala. Výplň objektu byla relativně stejnorodá, až při dně byly výrazné pozůstatky ohně.⁵ Nálezová situace byla v tomto případě příznivější než v případě havarijní šachty před čp.

Situace záchranných výzkumů na trase Královské cesty. I – trasa kolektoru s těžebními šachtami (Š 1, Š 2, Š 5), havarijní šachtou před čp. 482/I (1), hrobem s věderkem (2) a zahloubeným objektem (3). II – výkop na východní straně náměstí. III – výkop na západní straně náměstí s místem jihozápadního nároží Krenova domu (4). IV – výkop před Staroměstskou radnicí. V – výkop před čp. 481/I. (Zaměření SÚRPMO a J. Mourek, kresba J. Mourek)

482/I, neboť ze zásypu objektu byly získány poměrně reprezentativní nálezové vzorky,⁶ kterými je možno objekt datovat v rozpětí od druhé poloviny 12. století do první poloviny 13. století. Podle nálezových situací je možné předpokládat, že komunikace, nasedající na objekt a zároveň na podloží v okolí objektu, je shodná s nejstaršími zjištěnými komunikacemi v ostatních zkoumaných místech Královské cesty, a musí tedy být mladší než objekt před čp. 558/I.

Výjimečným ziskem této akce je objev kostrového pohřebiště na Staroměstském náměstí při ústí Celetné ulice. Celkově zde bylo rozrušeno asi šest hrobů, z nichž pouze jeden se podařilo zachytit in situ. Ten se nacházel v trase kolektoru před domem čp. 551/I na Staroměstském náměstí. Zbylé hroby byly rozrušeny západně od prozkoumaného směrem k Š 2⁷ a byly vybrány neodborně. Zachovaly se z nich pouze lidské kosti.⁸ Kosterní pozůstatky v hrobu před čp. 551/I byly orientovány v ose Z – V hlavou k Z. Nezřetelná hrobová jáma se zahlubovala 90 cm do štěrkopískového podloží (kóta dna hrobu asi 190,50 m). Nejprekvapivější byl nález pozůstatků dřevěného věderka s železným kováním, které měl nebožtík uloženo za dolními končetinami.⁹ Přestože se zachovaly malé části dře-

věné dýhy konzervované korozí na kování, tvar věderka nelze rekonstruovat. Podobně není možné určit přesný počet železných obručí, ale pravděpodobně byly tři, a to spíše užší. Jedna z nich, pravděpodobně ta nejvrchnější, jejíž součástí byly ataše (pouta), je ozdobně tvarována. Poměrně nejlépe se dochovalo obloukovité držadlo, které je zhotoveno z tyčinky oblého průřezu. Konzervace odhalila na jednom zlomku tohoto držadla háček s očkem, kterým bylo držadlo při-

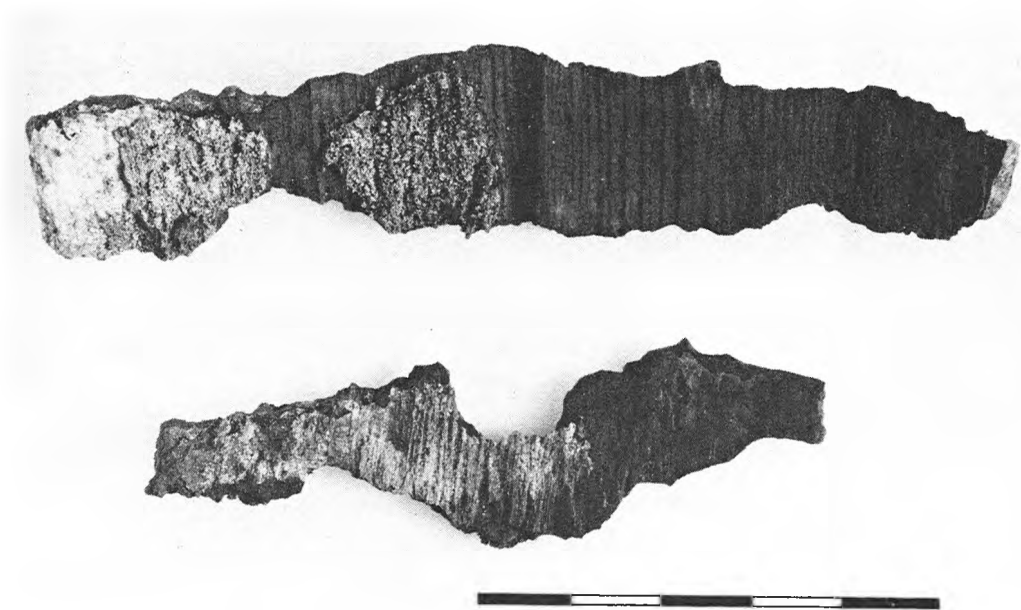
Průhled tunelem směrem k čelbě. Před čelbou stojí důlní bagr, kterým byla prováděna ražba. (V. Kvapil)

Detailní pohled na čelbu tunelu zachycuje stratigrafii, která je pro kolektor Královská cesta I zcela typická. Svrchní tmavá vrstva s valouny je nejstarší komunikace, která nasedá přímo na podloží. Světlé pravouhlé plochy v obou spodních rozích snímku jsou ocelové desky zadržující před borcením štěrkopísek v čelbě. Podle snímku je možno si rovněž udělat velice dobře představu, jaký prostor ke zkoumání zde měl archeolog k dispozici. (V. Kvapil)

pevněno k vrchní obruči. Ve zbytcích dna vědérka se zachovaly zbytky červeno-hnědé hlíny nebo barviva. Jedině podle relativně subtilních obručí a pak podle výskytu dřevěných vědérek v českých raně středověkých hrobových nálezech je možné staroměstský nález klást do období od druhé poloviny 9. do první poloviny 10. století.¹⁰ Zbytky hlíny nebo barviva vylučují možnost využití vědérka na nabírání vody, nehledě na jeho nevelké rozměry. Věderko patřilo pravděpodobně k nákladnějším předmětům a nepoužívalo se tudíž k běžným praktickým účelům.¹¹ Svým datováním se hrob s věderkem dostává mezi nejstarší staro-

Vnitřní strany části dvou železných obručí věderka z hrobu před čp. 551/I, na kterých se zachovaly pozůstatky dřevěné dýhy. Prohnutá obruč byla pravděpodobně svrchní a její součástí byla pouta k uchycení držadla. (V. Kvapil)

Železné obloukovité držadlo dřevěného věderka z hrobu před čp. 551/I s jedním zachovaným háčkem s očkem. (V. Kvapil)

městské raně středověké nálezy, nestává-li se přímo nejstarším. Z jistých hrobových nálezů tohoto období je ze Starého Města známo pouze pohřebiště v Bartolomějské ulici,¹² které se klade až do druhé poloviny 10. století.¹³ Současné osady dokumentované sídlištními nálezy nejsou v oblasti Starého Města na pravém břehu Vltavy doposud vůbec známy.

Výkop na východní straně Staroměstského náměstí

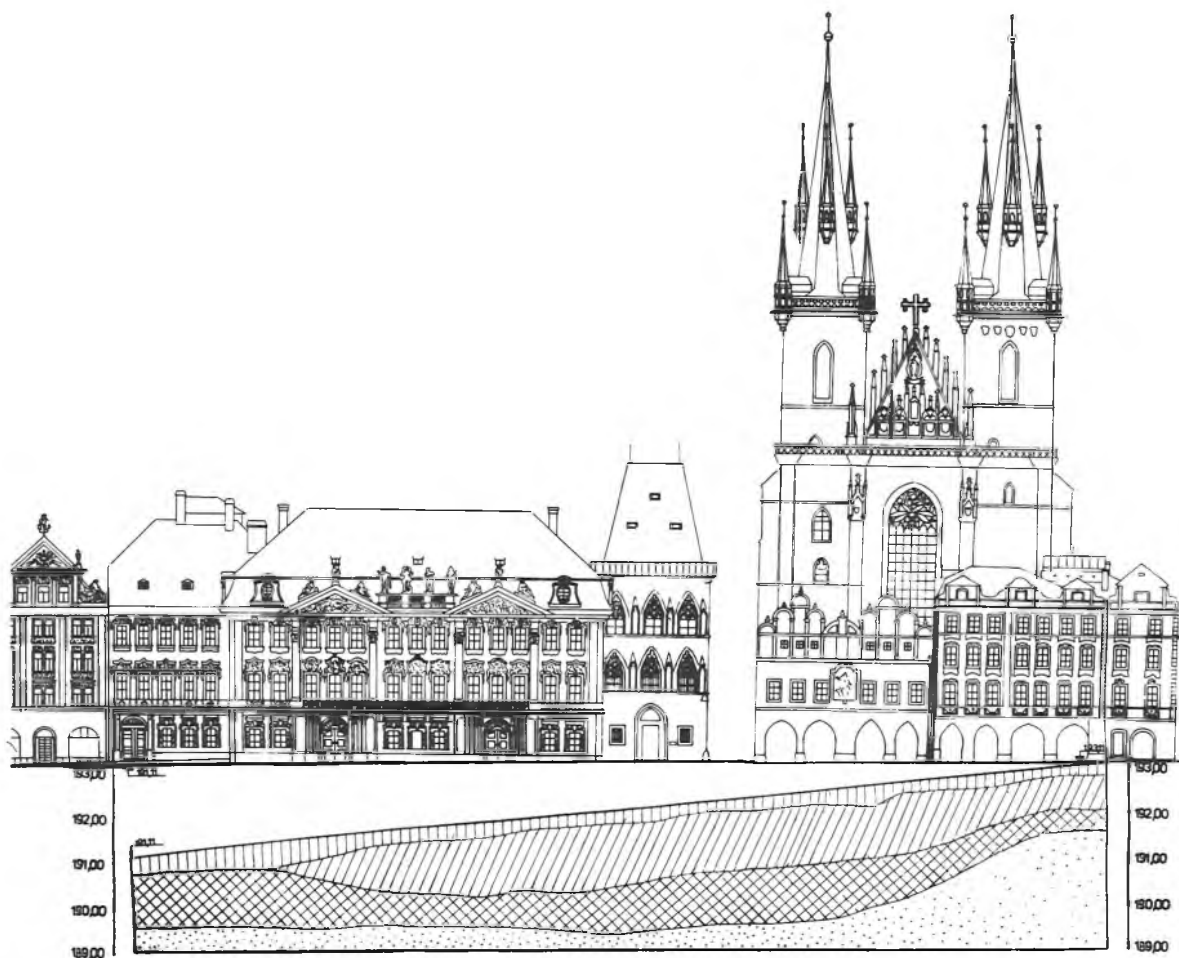
Bagrování společné rýhy nového vodovodního a plynovodního řadu probíhalo v druhé polovině listopadu a první polovině prosince 1986, tedy v období pro archeologický výzkum nepříliš příznivém.¹⁴ Zhruba 1 m široký výkop byl vyhlouben podél téměř celé východní strany náměstí v celkové délce více než 100 m s dvojnásobným zalomením na obou koncích a pravoúhlým zlomem proti ústí Týnské ulice do Staroměstského náměstí. Vzhledem k důležitosti místa byl na rozdíl od dřívějších analogických akcí dokumentován vzniklý řez historickými terény v celém svém průběhu a nejenom v jednotlivých sondách, umístěných buď v pravidelných vzdálenostech nebo tam, kde bylo zvrstvení nadloží narušeno nejméně.¹⁵ Geologické podloží bylo výkopem pro inženýrské sítě dosaženo pouze v severním a jižním konci rýhy; v podstatné části výkopu mohlo být zjišťováno pouze v intervalech prohloubení jeho dna. Značná pozornost byla věnována i vzorkování nálezů z jednotlivých vrstev. Dokumentování nadloží postupovalo od severu k jihu těsně za lžící bagru v nepatrném předstihu před položením potrubí. Termínové možnosti pro výzkum byly natolik omezené, že na jeho realizaci byla nasazena veškerá odborná i kopáčská kapacita archeologického odboru Pražského ústavu. Na tomto místě je možné poděkovat všem zúčastněným za odpovědný a obětavý přístup k celé akci.

Není účelem tohoto příspěvku seznamovat čtenáře s detailním popisem jednotlivých vrstev, kterých bylo odlišeno více než 270. Soustředíme se pouze na základní poznatky, plynoucí z vyhodnocení stratigrafické situace a jednotlivých nálezů.

Začneme povrchem geologického podloží jako důležitým faktorem počátku osídlení v těchto místech. Plocha Staroměstského náměstí není dnes ideální rovinou (výškový rozdíl mezi dnešním povrchem severního – 191,15 m – a jižního konce výkopu – 193,02 m – činí skoro 2 m) a nebyla jí ani v raném středověku. Na severních téměř 70 m zachytila bagrovaná rýha podloží, tvořené sytě hnědým zahliněným pískem skoro v naprosté rovině mezi kótami 189,53 m na severu a 189,59 m proti ústí Týnské ulice. Na zbývajících necelých 40 m délky pak úroveň podloží relativně strmě stoupala z uvedených 189,59 m na hodnotu 191,51 m na jižním konci výkopu. Nemůžeme vyloučit, že toto stoupání bylo původně ještě poněkud strmější. Povrch podloží na jižní straně náměstí tvoří totiž světle okrový štěrkopísek, který na straně severní zaznamenáváme pod přibližně

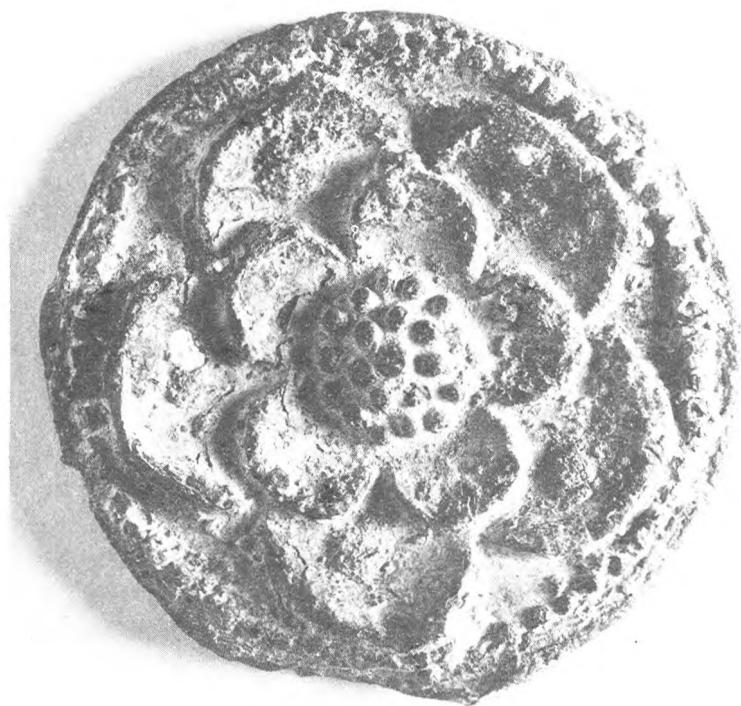
50 cm mocnou vrstvou hnědých zahliněných písků, která byla zřejmě v jižní partii odstraněna. Znamená to tedy, že zatímco na obou koncích výkopu představuje historické nadloží pouze 150–160 cm (přesně na severu 162 a na jihu 148 cm), dosahuje proti domu U zvonu a ústí Týnské ulice celých 280 cm mezi kótami 189,59 a 192,38 m n.m.).

Nárůst historického terénu o mocnosti 150–280 cm je na ploše východní části Staroměstského náměstí tvořen vrstvy rozmanitého charakteru i zbarvení. Opakovaně se vyskytují vrstvy kamenité, ať již jsou tvořeny oblázky, úlomky opuky nebo jsou složeny z více materiálů (valounků, opuky, křemenců i úlomků cihel). Interpretujeme je jako úpravu povrchu náměstí, která se liší od recentních, pečlivě ukládaných dlažeb, ale zcela koresponduje s úpravami raně a vrcholně středověkých ulic, odkrytých archeologickým výzkumem, zejména na ploše Starého Města pražského.¹⁶ Na východní straně Staroměstského náměstí se vyskytují v trojnásobném až šestinásobném provedení, charakterizovaném různým složením i mocností. S výjimkou stratigraficky nejstaršího „dlaždění“ náměstí, provedeného vrstvou říčních oblázků o mocnosti 5–20 cm, je nelze patrně spojit s jednorázovými úpravami celé plochy náměstí, ale je třeba pokládat je za lokální úpravy v těch místech, která to nejvíce vyžadovala. Při známém způsobu života ve středověkých městech, hromadícím odpadky na dvorech, ulicích i veřejných prostranstvích, bylo čas od času nezbytné jejich překrytí další kompaktní vrstvou, která zároveň zpevnila povrch komunikace či prostranství. Je logické, že mezi opakovanými úpravami povrchu náměstí byly při výzkumu zaznamenány i opakované vrstvy, vzniklé každodenním životem. Vyznačovaly se charakteristickým zbarvením (od temně šedého až po sytě černé), charakteristickým složením (vesměs převahou jílovitých složek s podílem písku a organických látek) a často i charakteristickým zápachem. Organické látky v nich představovaly ponejvíce zvířecí kosti, četné úlomky dřeva (od nejrozmanitějších klacíků přes částečně opracované zlomky až po části dřevěných skládaných misek) a nejrozmanitější odřezky kůží. Bohužel v těchto vrstvách (a vlastně ve všech vrstvách ulic a veřejných prostranstvích středověké Prahy) nacházíme jen nepatrné množství chronologicky citlivých nálezů, především keramiky. Přes snahu o získání co největšího počtu nálezů nepřesahuje počet získaných střepů z jednotlivých vrstev až na několik výjimek 10 zlomků a zcela běžné jsou vrstvy bez jakýchkoliv dokladů lidské činnosti. Je samozřejmé, že s klesajícím počtem nálezů roste i nebezpečí chybného datování jednotlivých vrstev, protože starší artefakty se mohou dostat do mladších partií historického zvrstvení. Jednoznačně je ale možné konstatovat, že podstatná část historického nadloží v místech bagrované rýhy vznikla v rozmezí 13. a 14. století. Nepočítáme-li několik recentních zásahů, pak ihned pod dnešní dlažbou a jejími podkladovými vrstvy byly zaznamenány horizonty se středověkými nálezy a mezi keramikou jsou naprostými výjimkami glazované zlomky. Stejně datování potvrzují vý-

Pohled na východní stranu Staroměstského náměstí se schematizovaným řezem historickými terény a geologickým podložím. Svislé šrafy označují současnou dlažbu a její podkladové vrstvy, šikmé šrafy horizont 14. století, mřížkování horizont 13. století a tečkování podloží zahliněné pisky a šterkopisky. Pro větší čitelnost a názornost kresby jsou vertikální hodnoty řezu pětinasobně převýšeny, čímž vznikla disproporce mezi povrchem náměstí na řezu a pohledu v jeho severní části. (Zaměření SÚRPMO a J. Mourek, kresba M. Čermák a J. Škarová, repro V. Kvapil)

jimečnější nálezy. Olověný terčík s dvojitou pětilistou růžicí byl získán společně s keramikou 14. století z vrstvy, jejíž povrch byl zachycen necelých 50 cm pod dnešní dlažbou náměstí a pražský groš Václava II. pochází z vrstvy, na níž přímo spočívá písčité podklad dnešní dlažby náměstí. Z dalších nálezů je možné jmenovat zlomek podkovy, zlomek dna skleněné nádoby, výjimečná není ani železářská struska, dokládající blízkost výrobních zařízení na zpracování železa. Z vrstvy 13. století byl získán pazourkový nástroj, který je možné podle charakteristických zhmoždění interpretovat jako křesadlo. Svým tvarem se liší

Ozdobný olověný terčik s růžicí z výkopu na východní straně Staroměstského náměstí. (V. Kvapil)

od mladších křesadel palných zbraní a představuje tak zajímavý doklad použití suroviny, běžně užívané v pravěku na zhotovení předmětu v raném středověku.¹⁷ Nevýrazné nálezy z nejstarších vrstev je možné klást nejhluběji na sklonek 12. století, jednoznačnou převahu mají keramické zlomky ze století třináctého.

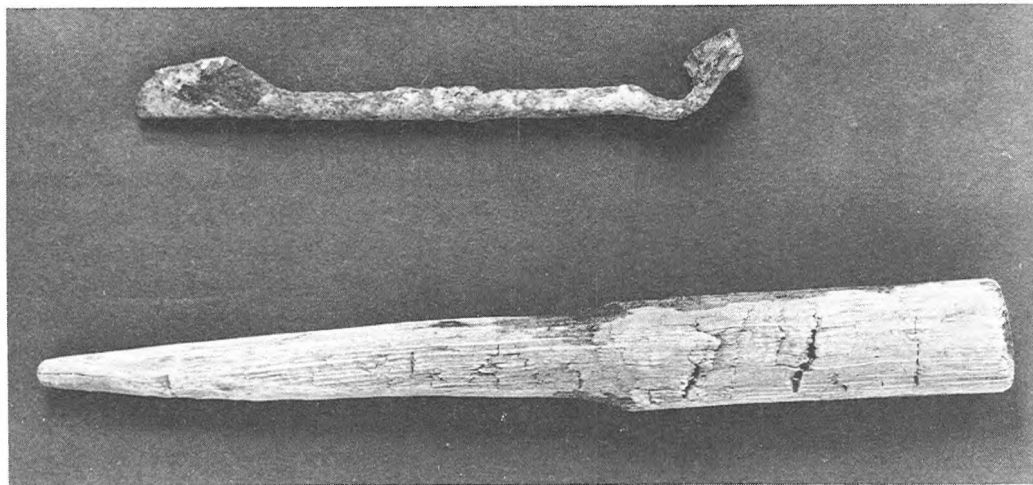
Historické nadloží tvoří téměř výlučně vodorovně ukládané vrstvy. Zahloubené objekty byly reprezentovány především drobnými, patrně křivými jamkami, realizovanými z nejrůznějších úrovní; vzhledem k nepatrné šíři bagrované rýhy nedovolujícími uvažovat o jejich půdorysném uspořádání. Rozměrnější zahloubené objekty byly zachyceny pouze tři. Přibližně 15 metrů od severního konce výkopu se na jeho východní stěně rýsovala jáma s nálevkovitým ústím o průměru cca 230 cm a 140 cm širokým válcovitým tělem. Zásyp jámy tvořil písek s valounky a drobnými úlomky opuky a štěrkopísek. Přestože ze zásypu nebyly získány žádné nálezy, je možné vznik jámy klást do průběhu 13. století, protože porušuje pouze asi 50 cm mocnou spodní partii historického nadloží a je překrytá v pořadí druhou vrstvou úpravy prostranství, která obsahovala ještě nálezy 13. století. Dno ani funkce jámy se nedaly zjistit. Zhruba 27 m od jižní-

Pražský groš Václava II. z výkopu na východní straně Staroměstského náměstí. (V. Kvapil)

ho konce výkopu byla na dně výkopu zaznamenána dvojice válcovitých jam o průměru necelý 1 m, nestejně zahloubená do podloží 90 a 150 cm. Jámy porušovaly pouze nejstarší vrstvu historických terénů. Z analogického zásypu obou jam pocházela keramika 13. století. Zásyp tvořený šedým a tmavošedým pískem, odděleným navzájem tenkou vrstvou hnědé jílovité hlíny, spočíval na zhruba 10 cm silné vrstvě hnědého jemného plástevnatého jílu s organickou příměsí a během doby poklesl natolik, že vytvořil pod vrstvou, která jej překrývala, 10–20 cm vysokou dutinu. Tyto objekty předběžně interpretujeme jako fekální jámy.

V březnu 1987 bylo v jižní části Staroměstského náměstí vyhloubeno další rameno výkopu pro inženýrské sítě, svírající ostrý úhel s výkopem z konce roku 1986. Zjištěná stratigrafická situace zde byla zcela analogická – štěrkopískové podloží výrazně stoupalo směrem k jihu, opakovaly se vrstvy, představující úpravy povrchu prostranství i šedočerné jílovité vrstvy s organickými zbytky. V situaci pro výzkum termínově ještě nepříznivější byly kresebně dokumentovány pouze dva zahloubené objekty, představující nejstarší prvky historického nadloží. První, umístěný zhruba 10 m od jižního konce výkopu, byl přibližně

Ve vrstvě odpadkového charakteru nad nejstarší dlažbou v západním rameni výkopu na východní straně Staroměstského náměstí byl vedle torza železných nůžek (nahore) nalezen i kompletně dochovaný dřevěný kolík. (V. Kvapil)

2 m široký, zahluhoval se do šterkopískového podloží a z jeho zásypu byly získány pouze zlomky mazanice. Ze zásypu druhého, 250 cm širokého objektu, vzdáleného přes 20 m od jižního konce rýhy, nepocházely žádné nálezy. Šedočerný ulehlý jíl, který tento objekt překrýval a částečně se do jeho zásypu propadal, obsahoval kromě keramiky datovatelné pouze rámcově do 13. století ještě polovinu železných nůžek a kompletně dochovaný dřevěný kolík. Postup prací nedovolil prohloubení či rozšíření výzkumu, a tak otázky datování i funkce objektů zůstaly nerozřešené.

Jednotlivé výkopy na ploše Staroměstského náměstí

Současně s bagrováním rýhy na východní straně prováděli pracovníci PSVS výkop pro kanalizaci v chodníku na západním okraji Staroměstského náměstí. Většina trasy výkopů byla situována v místech recentních zásahů nebo relativně mladých zásypů. Rýha na dvou místech prořala lomové opukové zdivo, které náleželo vnitřním substrukcím a jihozápadnímu nároží Krenova domu, zbořeného roku 1901. Dokumentováno bylo ojediněle dochované zvrstvení historického nadloží vně stavby s minimálně trojnásobnou vrstvou úprav povrchu prostranství valounky i s charakteristickým šedočerným písčitým jílem s organickými zbytky na nejmladší z nich. Keramické nálezy pocházejí pouze z jediné vrstvy vytvořené vysoko (170 cm) nad podložím a náležejí 14.–15. století. Povrch podloží, představovaného hnědým zahliněným pískem, byl zachycen v rozmezí kót 189,44–189,54 m n.m.

Další výkopy se realizovaly v dubnu 1987. Sledovány byly dva profily na konci téměř 12 m dlouhé rýhy před Staroměstskou radnicí, sahající od okraje chodníku až k trase kolektoru. Úroveň podloží stoupala od severu k jihu z kóty 190,01 m na 190,58 m n.m. Středověké úpravy povrchu prostranství byly zaznamenány dvě až tři, charakteristická černošedá vrstva s organickými zbytky byla zachycena pouze v severním konci výkopu a kromě ojedinělého zlomku kera-

Pohled od jihu do komplikované situace na západní straně Staroměstského náměstí. V levém dolním rohu jihozápadní nároží Krenova domu. (M. Bureš)

miky 13. století obsahovala i skořápky lískových oříšků a pecky broskví. I v této části náměstí vydala podstatná část nadloží středověké nálezy.

Odlišné zvrstvení historických terénů registroval výkop před čp. 483/I poblíž ústí Železné ulice do náměstí. Do hloubky 70 cm zasahovaly recentní vrstvy a úpravy, dalších 185 cm tvořilo souvrství černošedé až šedočerné jílovité hlíny s hojnými organickými zbytky, zejména dřevem. Uvedený horizont s bází na úrovni 189,10 m, zbarvený při odkrytí spíše do hněda a po krátké době tmavnoucí, se rovněž vyznačoval charakteristickým zápachem a obsahoval kromě keramiky první poloviny 13. století i odřezky kůží, zvířecí kosti včetně lebky psa, několik kovaných hřebíků a skořápek lískových oříšků. Úprava povrchu prostranství zjištěna nebyla. Skladba nadloží má zde ráz odpadkového prostoru.

Výkop na rozhraní domů čp. 551/I a 552/I zachytil v úrovni 191,60 m podloží tvořené 20 cm mocnou vrstvou hnědého zahliněného písku nad okrovým šterkopískem a výše dvě úpravy povrchu prostranství valounky s charakteristickou vrstvou s organickými zbytky nad starší z nich. Nepočetné a nevýrazné fragmenty keramiky je možné vesměs klást do 13. století.

Poslední sledovaný zásah do terénů Staroměstského náměstí jsme evidovali v květnu 1987 před domem čp. 481/I. Skladba nadloží je charakterizována tenkými vrstvami převážně písčitého charakteru s výrazným podílem oblázků, oddělenými čistě valounkovou vrstvou od šterkopískového podloží. Z písčitých vrstev pochází několik drobných polévaných střípků postmedieválního stáří. Podloží tvořené rezavě hnědým šterkopískem bylo zaznamenáno na kótě 191,47 m.

Shrnutí

Záchranné archeologické výzkumy realizované v souvislosti s první etapou rekonstrukce Královské cesty přinesly řadu dokladů o středověkém vývoji této klíčové oblasti Starého Města pražského. V západní části Celetné ulice je možné konstatovat jen mírně kolísající, téměř vodorovný průběh podloží od úrovně 191,60 m v jihovýchodním rohu náměstí přes niveletu 191,50 před domem čp. 558/I na kótu 191,54 před čp. 562/I. V další části ulice zaznamenáváme pokles na hodnotu 190,75 m před čp. 569/I s následujícím stoupáním na úroveň 191,92 m na východní straně Ovocného trhu. Průběh podloží v celé zkoumané trase kopírovala valounková úprava povrchu komunikace, představující nejstarší souvislou vrstvu historického nadloží. Záchranný výzkum zachytil jediný stratigraficky starší zahluubený objekt před domem čp. 558/I; artefakty z jeho zásypu svědčí o nevelkém časovém odstupu od doby úpravy komunikace. Další nálezy učiněné raziči tunelu kolektoru představují v této části Prahy výjimečný doklad přítomnosti eneo-

litického obyvatelstva z doby kultury zvoncových pohárů a blíže nedatované kostrové pohřebiště.¹⁸

Větší množství informací bylo získáno z plochy Staroměstského náměstí. Jeho povrch v době počátků zdejšího osídlení můžeme na základě popsanych výzkumů, doplněných výsledky sledování výkopu kanalizace podél severní strany náměstí v roce 1980, rekonstruovat následujícím způsobem. Větší severní část Staroměstského náměstí představovala na prahu raně středověké etapy svého vývoje téměř dokonalou rovinu s povrchem v úrovni 189,50–189,60 m. Jižní část dnešního náměstí tvořil k jihu stoupající svah dosahující před dnešní jižní frontou náměstí úrovně 191,22–191,60 m n.m. V místech trasy kolektoru a sondy před rozhraním čp. 551/I a 552/I představují povrch podloží hnědé zahliněné písky, které v partii zmíněného svahu vesměs chybějí. Můžeme proto předpokládat, že na relativně strmém stoupání byly postupně sneseny erozí a jejich výskyt v nejjižnější části náměstí můžeme pokládat za náznak existence vyšší rovinaté partie maninské terasy IVA. Její hranu nad říční nivou, konstatovanou na základě poměrně řídké sítě geologických vrtů do severní části náměstí,¹⁹ bude třeba posunout směrem k severu blíže k Vltavě.

Na vyvýšené části náměstí byly zaznamenány jedny z nejstarších dokladů staroměstského osídlení – v ose V–Z orientované kostrové hroby, které je možné podle zbytků věderka u jednoho z nich datovat do 9.–10. století. V nevelkých vzdálenostech od sebe zde zaznamenáváme již třetí raně historické pohřebiště, existující s největší pravděpodobností bez vazby na kostel. Z nich hroby v prostoru křižovaty Dušní a Dlouhé ulice jsou datovány na základě nálezu denáru Břetislava II. do konce 11. století²⁰ a pohřebiště na Malém náměstí je stratigraficky starší než přelom 12.–13. století.²¹

Ve stratigraficky totožné situaci byly zaznamenány i dva zahlobené objekty v západním rameni výkopu na východní straně Staroměstského náměstí. Jsou situovány nedaleko od objevených hrobů, ale více než dvoumetrová šíře ve směru S–J téměř s jistotou vylučuje možnost interpretovat je jako hrobové jámy.

Na všech sledovaných místech byla zachycena s největší pravděpodobností totožná vrstva valounků, která představuje povrchovou úpravu komunikace či prostranství. Ve většině případů nasedá přímo na geologické podloží a pouze výjimečně (nejvýrazněji v severovýchodním rohu náměstí) překrývá starší historické vrstvy. Svou skladbou, umístěním v rámci nadloží i datováním zcela koresponduje s analogickým horizontem jak v Celetné ulici, tak na dalších místech Starého Města. Tmavé zbahnělé vrstvy s hojným obsahem organických zbytků představují pak na celé ploše náměstí doklady běžného života středověkého města. Tyto vrstvy jsou většinou překryty dalšími kamenitými vrstvami, které reprezentují následné úpravy komunikací. Jejich nestejný počet a skladba (oproti starším, čistě valounkovým, obsahují vrstvy stratigraficky mladší

i zlomky opuky, křemenců a cihel) nasvědčují tomu, že šlo o lokální zásahy v provozně exponovaných místech. Nálezy z neporušených vrstev historického nadloží pocházejí výhradně ze středověku a datují veškeré zachycené horizonty štětování prostranství do 13. a 14. století. Podle těchto zjištění skutečná kvalitní kladená dlažba mohla pocházet nejdříve z 15. století a každá další úprava povrchu staroměstského tržiště likvidovala úpravu předešlou, takže podkladové vrstvy současného vydláždění Staroměstského náměstí nasedají přímo na středověké zvrstvení. Na tomto místě je třeba upozornit na to, že veškeré sledované výkopy probíhaly vlastně po obvodu náměstí a nedotkly se vnitřních partií. Z tohoto důvodu nemůžeme jednoznačně říci, zda nejstarší dlažba probíhala po celé ploše dnešního náměstí nebo se soustředila pouze na komunikačně nejužívanější tahy po jeho obvodu. Nález rozměrných odpadních jímek při hloubení protipožární nádrže u pomníku Jana Husa v roce 1943 podobné úpravy povrchu nepopisuje²² a navozuje představu určité organizace prostoru tržiště s vymezením partií komunikačních, tržních a odpadových. K posledně jmenovaným může patřit i deprese jihovýchodně od radniční věže, zjištěná jak v trase kolektoru, tak výkopem před čp. 482/I, v níž bylo registrováno souvrství odpadního charakteru o mocnosti 150–185 cm. Není možné vyloučit ani tu interpretační variantu, že zmíněná deprese byla k uvedeným účelům záměrně vyhloubena, protože její dno zaznamenáváme až v úrovni 189,10 m n.m. a podloží zde tvoří štěrkopísky při absenci hnědého zahliněného písku.

Jednoznačné zachycení zařízení trhového charakteru výzkum nepřinesl a tržní charakter místa se výrazně neprojevil ani ve skladbě nálezů. V tomto směru je možné vyzdvihnout nález pražského groše, který samozřejmě sám o sobě nemusí dokládat existenci trhu, ale za povšimnutí stojí i to, že z vrstev zachycených na jiných pražských komunikacích zatím takový nález postrádáme. Celou úvahu o promítnutí tržiště do nálezů hmotné kultury je třeba považovat za otázku v podstatě akademickou, protože by měla být opřena o co největší množství nálezů, získaných důkladným plošným archeologickým rozebíráním terénu s důrazem na zachycení všech, i těch nejdrobnějších předmětů prosíváním či plavením vykopaného materiálu. Tento postup rozhodně nebyl v technických, termínových, prostorových a koneckonců ani personálních možnostech výzkumů na trase Královské cesty a nebude realizovatelný zřejmě ani v blízké i vzdálenější budoucnosti na veřejných prostranstvích či komunikacích historického jádra Prahy.

Jako příspěvek do diskuse o raně středověkých pražských tržištích je možné upozornit na skutečnost, že při relativně velkém počtu sledovaných zemních zásahů na ploše Staroměstského náměstí lze veškeré nálezy z nejstaršího sídelního horizontu datovat nejhloběji do 2. poloviny 12. století. Toto zjištění pak zcela koresponduje s výsledky archeologických výzkumů v nejbližším okolí, zejména v paláci Kinských²³ a v Týnském dvoře.²⁴ Speciálněji zaměřeným vyhod-

nocením uvedených výzkumů v jejich širších souvislostech se autoři zabývají na jiném místě.²⁵

Závěrem je třeba upozornit na určitý kontrast ve využití této oblasti Starého Města v minulosti a dnes. Zatímco archeologické nálezy dokumentují rozmanité stránky každodenního života středověkých obyvatel Prahy i v jeho nejzemitějších projevech, dnešní Královská cesta po skončení pracovní doby projevy živoucího plnokrevného městského organismu postrádá. Hloučky turistů pozorující temná okna v obnovených fasádách nemohou nahradit skutečné obyvatele tohoto srdce Prahy. Samozřejmě, že vztah plný úcty a obdivu k této části našeho hlavního města pociťují jak obyvatelé Prahy, tak i celé naší republiky, ale nejopravdovější a nejnaternější vztah se všemi jeho kladnými důsledky si mohou vytvořit jen ti, kteří se do těchto míst denně vrací, večer tu usínají a ráno se probouzejí. A těch by mělo rozhodně přibývat.

POZNÁMKY

- 1 Výstavbu kolektoru zajišťoval n. p. Výstavba dolů uranového průmyslu (VDUP), závod Praha.
- 2 V souvislosti s problémy, především s dokumentací, je stále živá otázka významu takovýchto záchranných akcí, zvláště z hlediska efektivity výzkumné práce. Zjevná neefektivita, vyplývající z poměru vynaloženého času k množství získaných informací, byla v případě záchranných akcí v tunelu kolektoru vyvážena pouze významným nálezem pohřebiště na Staroměstském náměstí při ústí Celetné ulice.
- 3 Hrdlička, L.: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, Kronika PSH XVII, 1984, s. 152.
- 4 Délka sledovaného úseku kolektoru je daná vzdáleností šachet Š 1 a Š 5 a činí 430,44 m. Podle původního projektu ing. Sochůrka (Interprojekt) z června 1986 je celková délka kolektoru Královská cesta I 467,64 m tvořena krátkým prodloužením za Š 5. Zvonimír Dragoun v článku „Archeologické nálezy na Královské cestě“ v periodiku Portál 2/89, 1988 na s. 29 mylně uvádí celkovou délku kolektoru od Malého náměstí až po Ovocný trh 640 metrů.
- 5 Propálený písek, uhlíky a spálené dřevo.
- 6 Keramika se zduřelými a vzhůru vytaženými okraji.
- 7 Přibližně před domy čp. 549/I a 550/I na Staroměstském náměstí.
- 8 Kosterní materiál získal od razičů Zvonimír Dragoun. V článku (srov. pozn. 4) však neuvádí ani přibližný počet jedinců.
- 9 Nález věderka z prozkoumaného hrobu staví celé pohřebiště do jiného světla, než do kterého je postavil Zv. Dragoun (srov. pozn. 4) a mění jeho vykonstruované datování.
- 10 Krumphanzlová, Z.: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách, PA LXV, 1974, s. 74–77.
- 11 Zeman, J.: Dřevěná věderka doby římské a otázka jejich dalšího vývoje, PA XLVII, 1956, s. 99.
- 12 Sláma, J.: Mittelböhmen im frühen Mittelalter I, Praehistorica V, 1977, s. 124–125.
- 13 Borkovský, I.: Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské, in: Dějiny Prahy, Praha 1964, s. 42.
- 14 Výkop prováděly Středočeské plynářské závody Slaný.
- 15 Dragoun, Z.: Záchraný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském I, Arch Prag 2, 1981, s. 193–232; Hrdlička, L.: Využití výkopů pro inženýrské sítě jako pramen poznání původního reliéfu a jeho proměn v historickém jádru města, AR XXXIV, 1982,

- 599–621; Dragoun, Zd.: Záchranný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském II, Arch Prag 3, 1982, s. 99–152.
- 16 Řadu příkladů nalezneme v literatuře uvedené v pozn. 15. Nejmocnější a nejkompaktnější valounková dlažba byla zjištěna v blízkosti vltavského brodu – srov. Šírová, M.: Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu v Praze 1, Kaprova ul., in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 217, obr. 44 a 45.
- 17 Za posouzení děkujeme PhDr. J. Fridrichovi, CSc. Podle určení RNDr. J. Zavřela je nástroj vyroben z chalcedonu.
- 18 O existenci dvou pravěkých nádobek nalezených před domem čp. 600/I a blíže nespecifikovaného počtu kosterních pozůstatků vyzvednutých před čp. 555/I víme ze zprávy Zvonimíra Dragouna (srov. pozn. 4), jemuž raziči uvedené nálezy na základě osobních kontaktů předali.
- 19 Záruba, Q.: Geologický podklad a základové poměry vnitřní Prahy, Praha 1948, mapa v příloze.
- 20 Dragoun, Zd.: o. c., 1981, s. 224.
- 21 Dragoun, Zd.: Praha 1 – Staré Město, Malé náměstí, Kronika PSH XII, 1980, s. 238–239.
- 22 Liška, A.: Z minulosti Staroměstského náměstí, Pražskou minulostí I, 1949, s. 7–40.
- 23 Hrdlička, L.: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1 na Starém Městě, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 212.
- 24 Hrdlička, L. – Dragoun, Zd. – Richterová, J.: Praha 1 – Staré Město, Ungelt, Kronika PSH XVII, 1984, s. 154–165.
- 25 Uvedený rozbor vychází ze závěrů nastíněných v předkládané práci a tvoří součást příspěvku o archeologických výzkumech na trase Královské cesty, který si redakce vyžádala pro časopis Památky a příroda.